

ВІДГУК

**на дисертаційну роботу Федько Ольги Миколаївни
«Жанрово-стильова своєрідність українських трактатів у бароковому
дискурсі», поданої на здобуття наукового ступеня
доктора філософії в галузі знань
03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 035 «Філологія»**

Актуальність теми дослідження. Проблематика дисертації Федько Ольги Миколаївни, виконаної в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка під час здобуття третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 035 Філологія, розкриває потребу сучасної медієвістики в опрацюванні жанрової та стилістичної своєрідності зразків давньої вітчизняної літератури, зокрема барокового періоду. Трактати складають основну частку цього текстового масиву, тому необхідно наголосити, що здійснений дисертаційний проєкт цілком актуальний і новаторський.

Оцінка рівня виконаних наукових завдань та рівня оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Дослідницька стратегія дисертації ґрунтується на широкому спектрі наукових джерел – як власне медієвістичних студій, так і праць, присвячених жанровим характеристикам теоретичного плану та літературознавчому інструментарію загалом, що сприяло глибокому методологічному обґрунтуванню проведеного дослідження. Свідченням добротності роботи Ольги Миколаївни є чисельний перелік використаних публікацій, серед яких варто виділити найновіші опрацювання вітчизняної трактатної літератури: К. Борисенко, В. Земи, І. Ісіченка, М. Кашуби, О. Лямбрехт, О. Матушек, Р. Радишевського, В. Сребнюк та ін. У дисертації чітко сформульовані мета та завдання дослідження, які повністю розкриті під час поглибленого аналізу на внутрішньотекстовому та інтертекстуальному рівнях. Усі ці аспекти комплексно розглянуті крізь призму категорії діалогічності (у випадку давньої літератури авторка проведеного дослідження слушно конкретизує та звужує її до визначення рівня апологетичності). Застосовані методи, зокрема текстологічний, контекстуальний розгляд джерел,

систематизації та логічне узагальнення інформації з первинних джерел, герменевтичний та порівняльно-історичний підходи, дозволили поєднати теоретичні та практичні елементи реалізації поставлених завдань. Успішність цієї методологічної тактики підтверджена чітко сформульованими змістовними положеннями отриманих висновків і результатів роботи.

Оцінка змісту та завершеності дисертації, її відповідності встановленим вимогам. Дисертаційне дослідження Федько Ольги Миколаївни завершене і повністю відповідає вимогам до такого виду робіт. Немає зауважень до його чіткої та логічної структури, зокрема до поділу на вступ, висновки і три основні розділи. Ключові положення викладені у дисертації послідовно і тісно між собою взаємопов'язані.

Уже на початку роботи привертає увагу високий рівень наукового стилю дисертантки і її вміння чітко оперувати необхідною термінологією. У тексті дисертації практично відсутні змістові та стилістичні повтори, думки висловлені чітко і стисло, у всіх структурних елементах роботи простежується логічне поєднання форми та змісту. Усе це свідчить про те, що Ольга Миколаївна – сформована науковиця з високим рівнем методологічної та теоретичної підготовки.

У першому розділі теоретичного характеру вагомим став аналіз історико-культурних обставин, в яких формувався трактатний жанр, а також його наукова рецепція в історіографічному контексті – від класичних до новітніх опрацювань. Під цим кутом зору Ольга Миколаївна розглядає потребу вироблення методологічних основ дослідження, які вона окреслює таким чином: *«Методологічно дослідження трактатної спадщини ґрунтується на міждисциплінарному підході, що інтегрує літературознавчий, філософський, культурологічний та богословський аналізи. Однією з ключових настанов є інтерпретація трактату як риторичного тексту, який втілює не лише дидактичну чи полемічну мету, але й відображає світоглядну систему автора та інтелектуальні запити доби. У цьому сенсі особливо продуктивними виявляються методи структурно-типологічного та порівняльного прочитання. Одночасно керувалися принципами конфесійної толерантності, об'єктивності*

та історизму» (с. 40-41). Примітно, що авторка дисертації враховує принцип багатомовності, який теж виникає із суспільно-історичних особливостей досліджуваної доби. Доступність необхідного до аналізу матеріалу вона оцінює у світлі сучасної прогресивної тенденції оцифровування літературних джерел, що особливо вартісне у сфері медієвістики, адже давні трактати неможливо віднайти поза архівами, де вони зберігаються у поодиноких і рідкісних екземплярах.

Похвально, що в першій частині дослідниця детально аналізує традиції київського і загалом давньоукраїнського ораторства, наприклад, на основі риторики Йосипа Кононовича-Горбацького, які вплинули на формування барокового трактату. Вона слушно відзначає вільне використання в межах трактатної прози античного та біблійного матеріалу, що поглиблювало її статус як вагомого культурного джерела.

Від методологічного базису Ольга Миколаївна переходить до проблеми періодизації вітчизняних трактатів і пропонує власний поділ з огляду на історичні, культурні та риторичні передумови їх виникнення. Можемо погодитися з її пропозицією періодизації розвитку трактатного жанру з посутньою рекомендацією враховувати той факт, що не всі із запропонованих до розгляду трактатів були створені в епоху бароко.

У другому розділі «Трактат у культурно-історичному вимірі раннього бароко» на значну увагу заслуговує культурологічний контекст, який у поєднанні з історичними реаліями творив важливе суспільне тло, на якому барокова вітчизняна проза мала можливість розвиватися не менш пружно, ніж це бачимо в інших європейських літературах. Попри відсутність української державності, у цей період берестейська полеміка гостро поставила проблему не лише релігійної приналежності, а й визначення національної ідентичності. Усі ці важливі моменти дисертантка не оминула увагою, а вмістила в оцінку рівня висвітлення категорії духовності. Що більше, вона провела в цьому ключі паралелі із сучасністю та її духовними пошуками через призму літератури, що ще виразніше актуалізує предмет дослідження.

Прикметним є зосередження авторки на ключових трактатах цього періоду, зокрема творах Захарії Копистенського та Кирила Транквіліона-Ставровецького, а також на «Пересторозі» анонімного автора, що допомогло уникнути розпорошення уваги на велику кількість трактатів, яка у доберестейську добу та в часи раннього бароко множилися зі значною прогресією, проте не були позбавлені переспівів, цитувань, парафразувань чи імітації. Те, що ми сьогодні окреслили б як плагіат, у риторичній традиції раннього бароко було правилом доброго тону, особливо в контексті риторичної схеми «теза – антитеза», однак слушно розглянуте в представленій до захисту дисертації принагідно і описово, оскільки слугує доповненням до основних жанрових характеристик.

Значне зацікавлення дослідників викликає **третій розділ «Українські трактати у художній проєкції зрілого бароко»** (варто тут підкреслити саме словосполучення *у художній проєкції*), у якому Ольга Миколаївна систематизовано простежує розвиток трактату як власне художнього слова, яке, хоч і було побудоване на богословських підвалинах та ідейно-політичних вмотивуваннях, дало значний і динамічний поштовх для розвитку вітчизняної художньої літератури. Сьогодні уже ніхто не сумнівається, що у випадку з творами Петра Могили, Інокентія Гізеля чи Лазаря Барановича маємо справу з літературною естетикою високого ґатунку, а як це виражалося на рівні жанру – питання залишається відкритим. Тому спроба шановної дисертантки інтерпретувати бароковий дискурс у контексті обраного для аналізу жанру є водночас і відважною, і цілком вдалою. Варто звернути увагу хоча б на ключові визначення, які вона з цією метою застосовує: «поетика наративу», «літературно-богословський полілог», «художнє осмислення» тощо. Від богословського матеріалу вона вправно проводить читача до морально-філософського типу трактатів періоду зрілого бароко, що теж варто відзначити як одну з позитивних домінант її наукового дискурсу.

Наукова новизна результатів проведених досліджень та наукова обґрунтованість. Результати проведених авторкою досліджень є суттєвим внеском у розуміння жанрового та стильового різноманіття вітчизняних барокових трактатів, розглянутого в діяхронічному та синхронічному вимірах.

Серед основних аспектів наукової новизни дослідження необхідно виділити такі:

1. У рамках самостійно окресленої періодизації трактатної літератури дисертантці вдалося представити барокові трактати як цілісний жанр, який відображав інтелектуальні, релігійні та національні пошуки авторів доби бароко з метою збереження власної ідентичності та духовності всього народу.
2. У процесі дослідження детально проаналізовано діалогічно-монологічні форми трактатів у межах їх загальних риторичних стратегій та індивідуальних спроб емоційного вираження авторської інтенції, особливу увагу звернено на їхнє апологетичне значення.
3. На основі окремих зразків трактатної прози у дослідженні проілюстровано і доведено еволюцію трактатного жанру, вказано на його стилістичну своєрідність і різноманітність, мовну амбівалентність, зв'язок із суспільно-політичним та релігійним контекстами часу.
4. У роботі запропоновано концепцію дослідження трактатів крізь призму порівняльної поетики, вивчення типологічних зв'язків із європейськими зразками та в інтердисциплінарному розрізі, у чому дослідниця слушно вбачає значні наукові перспективи.

Наукова обґрунтованість досліджень підкріплена широким використанням багатого джерельного апарату, нових й актуальних медієвістичних розробок. Авторка підтвердила свої висновки об'єктивним аналізом текстів, написаних староукраїнською, старопольською та латинською мовами, що сприяло зіставленню опрацьованого матеріалу з іншими культурними контекстами.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали та результати проведеного дослідження можуть бути корисними під час викладання курсів давньої української літератури, теорії літератури, а також у межах написання наступних наукових робіт, зокрема тез, статей, монографій і навчально-наукових посібників. Комплексна оцінка трактатного жанру барокового періоду в межах вітчизняного письменства слугуватиме *«системному прочитанню та*

інтерпретації давньої літературної спадщини», як слушно зауважує у Вступі сама дисертантка, а відтак простеженню взаємозв'язків між текстами дослідженої доби та творами наступних літературних епох, а також створенню нових міжжанрових, інтертекстуальних та зрештою інтердисциплінарних студій.

Оцінка змісту та завершеності дисертації, її відповідності встановленим вимогам. Дисертацію Федько Ольги Миколаївни можна вважати цілісним і систематичним дослідженням з оригінальним авторським поглядом на обрану тему. Дисертантка опрацювала великий масив барокових трактатів, монографічної та періодичної літератури, зокрема й іноземними мовами. Найцікавішою у цьому є реінтерпретація давніх джерел з огляду на їхні жанрові особливості (маємо на увазі характеристику творів Мелетія Смотрицького, Стефана Зизанія, Іпатія Потія, Захарії Копистенського, Кирила Транквіліона-Ставровецького, Петра Могили, Касіяна Саковича та ін.). Унаслідок системного підходу до значної кількості джерел у роботі простежується логічність та структурованість у викладенні матеріалу, формулюванні власних висновків та узагальнень, які вирізняються новизною.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій у наукових публікаціях. Апробація результатів здійснена на високому науковому рівні. Дисертантка видала 15 публікацій, серед яких 3 статті у вітчизняних фахових збірниках категорії Б у Дрогобичі, Тернополі та Києві, 1 статтю – у зарубіжному виданні, яке входить до міжнародної наукометричної бази даних (невеличке уточнення: збірник «Studies in Media and Communication» індексований у базі Scopus, а не Web of Science, тому тут рекомендуємо внести формальні правки), брала активну участь у багатьох наукових конференціях і семінарах вітчизняного та міжнародного рівнів, про що свідчить видання 11 тез у наукових збірниках.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушень академічної доброчесності. Представлена до захисту робота Федько Ольги Миколаївни – цілком оригінальне і самостійне дослідження, усі висунуті в ній ідеї та наукові положення отримані авторкою особисто. Порушень академічної доброчесності не виявлено.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації. Попри перераховані переваги роботи, варто звернути увагу і на ті дискусійні питання, які відкривають подальші перспективи проведеного дослідження і створюють можливості для її покращення та розширення обраної тематики.

1. У дисертації слушно зазначено, що автори досліджуваних барокових трактатів перебували у невпинному творчому діалозі, що виражене на рівні апологетики творів (Захарія Копистенський – Лев Кревза-Ревуський, Касіян Сакович – Петро Могила та ін.). Це твердження дозволяє припустити, що діалогічні характеристики трактатного жанру мають і значне діахронічне вираження – на рівні різних етапів розвитку барокових трактатів. Відтак виникає потреба проілюструвати цей порівняльно-діахронічний ракурс трактатного діалогу. Наприклад, на досвід яких попередніх авторів опиралися богослови могилянської доби тощо? Наукові пошуки цього виду діалогічності дозволять ширше розкрити особливості становлення досліджуваного жанру.
2. Доберестейський етап розвитку українського письменства загалом і становлення трактатного жанру як художньої літератури зокрема, який шановна дисертантка слушно розглядає як важливу складову формування трактатної майстерності, був провісником барокової культури, проте не входив до неї безпосередньо. Маємо на увазі твори Герасима Смотрицького, Стефана Зизанія тощо. Яким чином це питання періодизації висвітлене у проведеному дослідженні?
3. Відомо, що українські трактати не тільки відображали загальноєвропейські традиції розвитку давнього письменства із врахуванням його мовної амбівалентності, а й містили питоמו українські риси досліджуваного жанру, які беруть початки ще з часів Київської Русі. Які їхні формальні (теоретичні) та естетичні прерогативи у цьому руслі варто виділити? Як у добу бароко формувалися перспективи їхнього впливу на вітчизняне художнє слово?

Загальний висновок. Загалом дисертаційна робота «Жанрово-стильова своєрідність українських трактатів у бароковому дискурсі» Федько Ольги

Миколаївни на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 «Філологія» є самостійною й оригінальною, методологічно й теоретично обґрунтованою, перспективною науковою працею, в якій простежено розвиток вітчизняного трактату в межах полемічного дискурсу доберестейського та поберестейського періодів і вказано на його спільні та відмінні риси в межах окремих авторських концепцій, що вносить значний вклад у сучасні медієвістичні студії. Дисертація відповідає вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, а також «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, що дає всі підстави до присудження Федько Ользі Миколаївні наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 «Філологія».

Офіційний опонент:

**докторка філологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри полоністики і перекладу
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
Сухарєва Світлана Володимирівна**

